

*В. В. Строяновський,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ*

МЕХАНІЗМИ СТРАТЕГІЧНОГО АНАЛІЗУ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

V. Stroyanovskiy,
Graduate student of globalization, European integration and national security management
of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, Kyiv

MECHANISMS STRATEGIC ANALYSIS SYSTEM PUBLIC ADMINISTRATION NATIONAL SECURITY

У статті проведено аналіз повноважень базових інститутів забезпечення стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері національної безпеки (НБ) України та виявлено недоліки їх діяльності в сфері забезпечення НБ.

Досліджено методологічні основи стратегічного аналізу у сфері забезпечення НБ, роль неурядових дослідницьких організацій (далі — НУДО) та незалежних "мозкових центрів" (т. зв. "think tank") на підготовчому етапі проведення стратегічного аналізу, а також роль Ради національної безпеки і оборони України (далі — РНБО України) як координаційного органу з питань НБ.

Крім того, досліджено можливість залучення до проведення стратегічного аналізу вітчизняних та міжнародних неурядових дослідницьких організацій та так званих "мозкових центрів". Запропоновано механізм залучення неурядових дослідницьких організацій до співпраці з органами державної влади на загальнонаціональному та регіональному рівнях, а також складено певне уявлення про їх співпрацю з органами державної влади в ході забезпечення національної безпеки України.

The article is devoted to actual problem of the formation mechanisms of strategic analysis in public administration national security (NB). Basic institutions analyzed authority to provide strategic analysis in the governance of national security of Ukraine and their shortcomings found in the area of national security. The possibility of involvement of strategic analysis of domestic and international non-governmental research organizations and so-called "rain tsentriv". The mechanism of attracting non-governmental research organizations to cooperate with the government in general national and regional levels, and made up some idea of their cooperation with authorities in the national security of Ukraine.

Ключові слова: механізми стратегічного аналізу, система стратегічного аналізу, "мозкові центри", неурядові дослідницькі організації, держава, система захисту національної безпеки України, органи державної влади, національна безпека України.

Key words: mechanisms of strategic analysis, strategic analysis system, "think tanks", non-governmental research organization, state, national security system of Ukraine, government agencies, national security Ukraine.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Побудова громадянського суспільства в Україні передбачає, перш за все, вдосконалення законодав-

чої бази та зв'язків між гілками влади. Зазначене повинно створити єдину систему забезпечення НБ України, яка складається з Верховної Ради, Кабінету

Міністрів та місцевих державних адміністрацій; органів державного управління спеціальної компетенції; правоохоронних органів; громадських структур. Для цього необхідна координація всіх видів діяльності державних і громадських інститутів з метою виявлення й усунення явних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз.

На теперішній час в Україні фактично відсутня взаємоузгоджена система керівних документів як щодо розробки політики НБ, так і щодо стратегічного аналізу, реалізації визначених нею принципів, поглядів, цілей тощо.

У провідних країнах світу значну роль у цьому сенсі відіграють авторитетні НУДО та незалежні т. зв. "мозкові центри". Вони застосовують науковий підхід до суспільних питань, систематизують результати обробки публічних даних у всіх сферах державної політики та управління.

Одним із шляхів підвищення ефективності політики НБ є створення або залучення НУДО та "мозкових центрів" для здійснення експертно-аналітичної діяльності, координації їх діяльності щодо імплементації вказаної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання забезпечення НБ вже протягом тривалого часу є об'єктом пильної уваги багатьох науковців, як вітчизняних, так і зарубіжних. Вагомий внесок у розробку цієї проблеми внесли: В. Горбулін, у частині "якою саме має бути система національної безпеки в Україні та якою мірою можна визначити рівень її достатності" [1], Г. Ситник, щодо методологічних основ стратегічного аналізу у сфері забезпечення НБ України та з'ясування зовнішнього та внутрішнього контексту забезпечення НБ та своєчасного готування певних стратегій (документи) [3, с. 820—822], М.М. Абдурахманов, у частині співпраці органів влади з неурядовими аналітичними центрами [4], А. Гриценко, щодо ролі НУДО у підтримці безпеки у державі [5] та ін. Водночас до питання НБ з боку науковців не достатнього висвітлення отримали питання залучення НУДО і т.зв. "мозкових центрів" ("think tank") до розробки та впровадження політики НБ її забезпечення, визначення органами влади можливих етапів і механізмів їх залучення.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження формування механізмів стратегічного аналізу в процесі державного управління у сфері НБ України та участь у цьому процесі НУДО і т. зв. "мозкових центрів" ("think tank") з метою інституалізації їх діяльності в Україні в процесі вироблення державної політики.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасна ситуація в системі міжнародних відносин та характер внутрішньополітичних та соціально-економічних процесів в нашій державі визначають необхідність підвищення ефективності державної політики забезпечення національної безпеки (НБ) України.

Державна політика забезпечення НБ знаходить своє концентроване відображення у стратегіях, концепціях, доктринах, законах, програмах, планах тощо. Діяльність органів державного управління у сфері НБ обумовлюється наявністю особливих об'єктів безпеки: права і свободи особистості; матеріальні та духовні цінності суспільства. В цілому система забезпечення НБ складається з Верховної Ради, Кабінету Міністрів та місцевих державних адміністрацій; органів державного управління спеціальної компетенції; правоохоронних органів; громадських структур.

Механізм забезпечення НБ України зорієнтований на практичну координацію всіх видів діяльності державних і громадських інститутів з метою відвернення, виявлення й усунення явних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз.

Державні та громадські структури під час забезпечення НБ України в певній мірі використовують або залучають можливості незалежних НУДО і т. зв. "мозкових центрів" з метою розробки різноманітних стратегій, концепцій, доктрин, законів, програм, планів тощо. Однак іноді враховуються лише кінцеві результати їх досліджень.

На теперішній час у системі державного управління України фактично відсутня цілісна, взаємоузгоджена система керівних документів як щодо розробки політики НБ, так і щодо стратегічного аналізу. З цієї метою потрібна Стратегія політики НБ для планування на довгостроковий період, де буде передбачений механізм залучення можливостей НУДО і незалежних "мозкових центрів" у ході забезпечення НБ України. Проте на сьогодні такий документ відсутній у системі офіційних документів державного управління, а на законодавчому рівні не встановлено ні вимог до змісту стратегії, ні зобов'язання органів виконавчої влади враховувати її положення у повсякденній діяльності [2].

В окремих випадках не зовсім якісно визначається інформація, необхідна для з'ясування зовнішнього та внутрішнього контексту забезпечення НБ, що призводить до несвоєчасної підготовки певних документів [3, с. 820—822].

Методологічні основи стратегічного аналізу у сфері забезпечення НБ, повинні поєднувати реалізацію реформ і мінімізацію нових загроз НБ перш за все у: зовнішньополітичній, економічній, військовій, інформаційній, екологічній сферах, а також сфері державної безпеки України.

Значну роль на підготовчому етапі відіграють авторитетні незалежні "мозкові центри" (т. зв. "think tank"): американська корпорація RAND, Гагський центр стратегічних досліджень, британський аналітичний центр DEMOS, тощо, а також відомі західні аналітики. Такі незалежні "мозкові центри" застосовують науковий підхід до суспільних питань та систематизують результати обробки публічних даних у всіх сферах державної політики та управління. "Мозкові центри" та НУДО є незалежними неприбутковими організаціями. Замовниками їх досліджень виступають уряди різних країн, громадські організації, приватні компанії. Метою політики "мозкових центрів" та НУДО є

вплив на політику держави та формування думки у окремих груп суспільства. З цією метою вони намагаються максимально поширювати результати своїх досліджень.

Координаційним органом з питань національної безпеки в нашій державі є РНБО України, а Верховна Рада України, серед іншого, визначає пріоритети у захисті національних інтересів і об'єктів безпеки [6].

На запрошення РНБО України представниками "мозкових центрів" (RAND, Гаагський центр стратегічних досліджень, DEMOS, тощо), здійснюється аналіз ситуації у секторі безпеки та надаються певні рекомендації.

Встановлено, що на сьогодні Україна не має методичних підходів щодо визначення пріоритетів у сфері НБ. В окремих випадках державними органами не своєчасно визначаються ризики у сфері НБ і, як слід спостерігається недостатній розвиток політики НБ [4, с. 3].

Разом з тим, державні рішення потребують стратегічного мислення, науково-аналітичного та експертного супроводу політики забезпечення НБ. На сьогодні в нашій державі склався не систематизований належним чином порядок прийняття і реалізації стратегічних рішень, а фахівці та керівники різних рівнів не в повній мірі озброєні стратегією, методологією і технологією управління. Стратегія включає в себе: аналіз поточного стану — "стратегічний аналіз (що зараз є)"; формування бажаного стану — "стратегічне планування (як має бути)"; реалізація намічених планів — "стратегічне управління" [7, с. 15—16].

У ході стратегічного аналізу оцінюються перспективи того чи іншого напрямку діяльності. Одночасно визначаються інформація, необхідна для формування стратегії, зовнішній та внутрішній контекст системи забезпечення національної безпеки України (СЗНБУ), а також методи для здійснення стратегічного аналізу.

Залучення НУДО і "мозкових центрів" для дослідження зазначених питань забезпечить безперервність стратегічного аналізу, що повинно зробити прийняття стратегічних рішень органами державної влади своєчасним.

Так, під час стратегічного аналізу зовнішнього середовища для сфери забезпечення НБ мають бути досліджені геополітична та гео економічна ситуація у світі та регіоні, а також динаміка їх змін [8, с. 30—36]. НУДО та авторитетні незалежні "мозкові центри", які мають розгалужену мережу своїх представників, у т.ч. на регіональному рівні мають можливість якісно дослідити динаміку змін з геополітичних та гео економічних питань із залученням певних фахівців і надати органам державної влади реальну інформацію щодо ситуації, яка склалася.

Враховуючи досвід провідних країн світу, проведення стратегічного аналізу неможливо без участі та результатів досліджень НУДО і незалежних "мозкових центрів".

Стратегічний аналіз внутрішнього середовища передбачає дослідження: ресурсів, поточної стратегії, якості роботи системи, передбачає наявність системи критеріїв, показників, відповідної методи-

ки, оцінки ефективності функціонування СЗНБУ та стану внутрішнього і зовнішнього середовищ [9, с. 58—61].

Таким чином, стратегічний аналіз здійснюється в інтересах загальнодержавного рівня управління та інших складових, які впливають на національну безпеку. Його результати представляються у формі стратегічних прогнозів, концепцій, доктрин, стратегій та інших документів [10].

Пріоритети, стратегічні цілі, завдання щодо забезпечення НБ, методи, засоби та способи їх досягнення, які передбачаються вищезазначеними документами, мають узгоджуватися між собою, що в свою чергу, залежить від якості їх опрацювання фахівцями, які працюють в органах державної влади і належний рівень взаємодії між ними.

Залучення НУДО повинно стати одним із шляхів підвищення ефективності політики НБ, що повинно інституалізувати їх експертно-аналітичну діяльність та скоординувати їх діяльність щодо імплементації вказаної політики, зокрема, різноманітних інститутів, що залучаються до вирішення завдань у цій сфері.

Зокрема серед завдань, до виконання яких органи державної влади можуть залучати НУДО та незалежні "мозкові центри", можуть бути: вироблення науково обгрунтованої концепції НБ; створення ефективної системи НБ і механізму її реалізації; участь у розвитку законодавства у сфері НБ; виявлення і усунення явних і потенційних внутрішніх і зовнішніх загроз Україні.

Вирішальним для реалізації гарантій національної безпеки й оборони України має стати її інтеграція в усі впливові європейські структури.

Основними для НУДО та незалежних "мозкових центрів" при розробці та впровадженні політики національної безпеки повинні стати: моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах, релігійному середовищі, міжнетичних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці; прогнозування, виявлення та оцінка загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; розроблення науково обгрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України; участь у співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України [11].

Результати діяльності НУДО та авторитетних незалежних "мозкових центрів" може стати базою для вироблення законодавства та рекомендацій для депутатів і можновладців на національному рівні. Така діяльність сприяє досягненню балансу між інтересами суспільства, які мають бути представлені та захищені, та інтересами окремих груп впливу, які дуже часто активно лобюються в Верховній Раді при прийнятті того чи іншого закону.

Необхідно також активізувати діяльність їх аналітичних груп у регіонах, оскільки експерти таких аналі-

тичних установ є також фаховими помічниками і тренерами для тих депутатів, які не мають належного рівня фахових знань для вироблення та прийняття відповідних управлінських рішень [12].

При цьому донорську допомогу для НУДО та незалежних "мозкових центрів" необхідно ефективно використовувати на конкретні програми та дослідження, де вона має витратитися. Так, у ході надання донорської допомоги спонсори повинні чітко зазначати: які сфери та форми діяльності НУДО та неурядових аналітичних центрів є для них пріоритетними; шляхи посилення ефективності співробітництва між донорськими організаціями і українськими НУДО та незалежними "мозковими центрами".

Наприклад, пріоритетами можуть бути розвиток публічної політики в регіонах, вироблення чітких та ефективних рекомендацій для місцевих депутатів щодо покращення публічної політики та залучення якомога більшого числа представників громад до розв'язання регіональних і місцевих проблем, а кожна цільова група може робити свої інтерпретації висновків.

Українські НУДО та незалежні "мозкові центри" мають здійснювати дослідження якісно, щоб їх результати відповідали вимогам донорів та були цікавим для широкого кола громадськості, а також відповідали суспільним інтересам.

Залучення НУДО та незалежних "мозкових центрів" до формування державної політики має американське походження й недостатньо вкоренилася навіть у країнах Західної Європи (виняток Велика Британія).

В Україні вітчизняні НУДО та незалежні "мозкові центри" на процеси прийняття управлінських рішень, як правило, не мають достатнього впливу. Фактично вітчизняні НУДО та незалежні "мозкові центри" виконують демонстраційні, представницькі функції, відпрацьовуючи різноманітні гранти іноземного походження та окремих груп в Україні [13].

У результаті чого існують факти цілеспрямованого викривлення національних інтересів окремими НУДО та незалежними "мозковими центрами". Один з шляхів вирішення цієї проблеми є надання замовлення на проведення дослідження 2—3 і більше НУДО та незалежним "мозковим центрам" або порівняння їх кінцевих результатів.

Разом з тим, до результатів діяльності аналітиків НУДО та незалежних "мозкових центрів" уважно прислухаються мас-медіа та політики в частині що стосується електоральних уподобань, особливо напередодні виборів.

Таким чином, зближення НУДО та незалежних "мозкових центрів" із центрами прийняття рішень в Україні та органів влади має здійснюватися на рівні професійної взаємодії експертів і повинно передбачати формування спільних робочих (експертних) груп з вивчення та розробки пропозицій вирішення актуальних проблем суспільного розвитку, а також залучення до державного управління фахових аналітиків. Одночасно колишні керівники високого рівня, якщо вони не задіяні у владних структурах, повинні тісно співпрацювати з представниками НУДО та незалежних "мозкових центрів".

Підготовка аналітичних матеріалів, які можуть бути корисними для наукового супроводу рішень Президента та РНБО України повинно стати головною метою вітчизняних НУДО та незалежних "мозкових центрів" у взаємодії з органами державної влади.

Форм такої співпраці достатньо, починаючи від спільних представницьких заходів і наукових форумів та закінчуючи спільною роботою в експертних радах і групах у процесі підготовки різних рішень та документів (Послання Президента України до Верховної Ради України, Стратегія національної безпеки та інші документи стратегічного значення). При цьому слід враховувати, що має місце цілеспрямоване викривлення національних інтересів України окремими НУДО.

Після того, як у структурі РНБО України з'явилася Наукова Рада, співпраця між державними та недержавними консультативно-експертними установами в певній мірі погравилася. Недостатня стимулююча та координуюча роль держави у співробітництві з НУДО та незалежними "мозковими центрами" стає результатом нерозвиненості горизонтальних зв'язків між громадськими та державними організаціями [13].

Існує проблема законодавчого врегулювання механізмів взаємодії НУДО і "мозкових центрів" з державними інституціями. Перевагою недержавних центрів є певна політика підбору кадрів під конкретні завдання, тобто можливість залучати на стислий період креативних фахівців для різноманітних "мозкових штурмів". Але їх недолік — розпаданню творчих колективів після виконаного дослідження.

Водночас у державних аналітичних центрах окремі співробітники роками відстежують динаміку розвитку одних і тих самих проблем, де удосконалюють свій професійний рівень [13].

Найбільшим недоліком у співпраці державних аналітичних центрів і НУДО є відсутність спільних довгострокових проектів, що негативно позначається на результативності.

Державні аналітичні центри надають більше інформації для відкритого доступу (поточна аналітика, матеріали круглих столів, конференцій тощо), а фахівці НУДО розцінюють свої результати як інтелектуальну власність.

Таким чином, для покращення співпраці державних аналітичних центрів з НУДО необхідно ситуативне співробітництво перетворити на практику постійної координації і стратегічної взаємодії. Зазначене повинно забезпечити підвищення ефективності прийняття управлінських рішень у сфері НБ та своєчасне реагування на нові загрози НБ України.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі:

— у рамках дослідження визначити роль НУДО та незалежних "мозкових центрів" у формуванні механізму моделювання і прогнозування як основи для прийняття управлінських рішень;

— за результатами вивчення міжнародного досвіду удосконалити цілісну систему взаємопов'язаних нормативно-правових актів, програм розвитку, планів та відповідного фінансового і матеріально-технічного забезпечення з політичного управління сектором безпеки і оборони, а також його можливого реформування;

— розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства України у сфері національної безпеки і оборони, в частині взаємодії органів державної влади, НУДО та інших наукових установ з протидії загрозам НБ України.

Література:

1. Горбулін В. Від відповіді на стратегічне питання: "Які національні цінності треба захищати?" залежить і те, якою саме має бути система національної безпеки в Україні та якою мірою можна визначити рівень її достатності" / В. Горбулін [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1218013200&archive=&start_from=&ucat=&

2. Суходоля О.М. "Стратегічне управління в енергетичній сфері: проблеми та пріоритети удосконалення?" / О. Суходоля [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/18-1436780331.pdf>

3. Ситник Г.П. "Глобальна та національна безпека" [Текст]: підручник / Г.П. Ситник, Ю.В. Ковбасюк; НАДУ. — К.: Академія, 2016. — 820—822 с.

4. Абдурахманов М.М. "Основи національної безпеки": монографія / М.М. Абдурахманов. — М.: Друза, 1998. — 327 с.

5. Гриценко А. "Неурядові аналітичні центри є ефективним інструментом суспільного контролю над діями влади" / А. Гриценко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf

6. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254/96-80>

7. Азанов С.Н. Ще раз про ризик. Проблеми безпеки під час виникнення НС. — 1999. — Вып. 7. — С. 32—51.

8. Атаманчук Г.В. "Державне управління (організаційно-функціональні питання)": навч. посіб. / Г.В. Атаманчук. — М.: ВАТ НВО "Економіка", 2000. — 302 с.

9. Бакуменко В.Д. "Формування державно-управлінських рішень: Проблеми теорії, методології, практики": монографія / В.Д. Бакуменко. — К.: Вид-во УАДУ, 2000. — 328 с.

10. Ситник Г.П. "Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади)" / Г. Ситник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <file:///C:/Users/80/Downloads/BA.pdf>

11. "Державне управління в Україні" Бібліотека економіста [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://library.if.ua/books/27.html>

12. Хмиз Т.В. "Аналітичні центри мають виробляти продукт високої якості", Національна безпека і оборона № 6 (90) / Т.В. Хмиз [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///D:/A3/NSD90_ukr.pdf

13. Власюк О.М "Найбільшим недоліком у співпраці державних і недержавних аналітичних центрів є ситуативність", Національна безпека і оборона. — № 6 (90) // О.М. Власюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: file:///D:/A3/NSD90_ukr.pdf

References:

1. Horbulin, V.M. (2016), "The answer to the strategic question: "Which national values to defend?" Depends on what kind of system is to be national security in Ukraine and to what extent can determine the level of adequacy", available at: http://portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1218013200&archive=&start_from=&ucat=& (Accessed 1 Aug 2016).

2. Suhodolya, A.M. (2016), "Strategic management in the energy sector: problems and priorities udoskonalennya", available at: <http://sp.niss.gov.ua/content/articles/files/18-1436780331.pdf> (Accessed 2 Aug 2016).

3. Sitnik, G.P. (2016), "Hlobal'na ta natsional'na bezpeka" [Global and National Security], NAPA, Kyiv, Ukraine.

4. Abdurakhmanov, M.M. (1998), "Natsional'na bezpeka [National Security], Friends, Moscow, Russian Federation.

5. Hrytsenko, A.M. (2007), "Neuriadovi analitychni tsenyry ie efektyvnyim instrumentom suspil'noho kontroliu nad diiamy vlady", available at: http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD90_ukr.pdf (Accessed 2 Aug 2016).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), "The Constitution of Ukraine", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254/96-80> (Accessed 2 Aug 2016);

7. Azanov, S.N. (1999), Sche raz pro ryzyk. Problemy bezpeky pid chas vynyknennia NS [Once again the risk. Problems of safety in Emergencies], NAPA, Kyiv, Ukraine.

8. Atamanchuk G.V. (2000), "Derzhavne upravlinnia (orhanizatsijno-funktsional'ni pytannia)" [Public administration (organizational and functional issues)], JSC NPO Economy, Moscow, Russian Federation.

9. Bakumenko, V.D. (2000), Formuvannia derzhavno-upravlins'kykh rishen': Problemy teorii, metodolohii, praktyky [The formation of public-management decisions: Theory, methodology, practice], Izd Academy of Public Administration, Kyiv, Ukraine.

10. Sitnik, G.P. (2011), Derzhavne upravlinnia u sferi natsional'noi bezpeky: kontseptual'ni ta orhanizatsijno-pravovi zasady [State management of national security (conceptual, organizational and legal principles)], NADU, Kyiv, Ukraine.

11. library of economist (2016), "Public Administration in Ukraine", available at: <http://library.if.ua/books/27.html> (Accessed 1 Aug 2016).

12. Hmyz, T.V. (2016), "Think tanks should produce a high quality product", Natsional'na bezpeka i oborona, vol. 6 (90).

13. Vlasyuk, A.M. (2016), "The biggest drawback in collaboration of public and private think tanks are situational", Natsional'na bezpeka i oborona, vol. 6 (90). *Стаття надійшла до редакції 10.08.2016 р.*